

KULTŪROS, FILOSOFIJOS IR MENO INSTITUTAS
KULTŪROS PAVELDO CENTRAS

Lietuvos sakralinis paveldas ir jo vertybės

VIDUKLĖS ŠV. KRYŽIAUS BAŽNYČIA

architektūra ir sakralinės dailės vertybės

Monografija

„SAVASTIS“ 2003

Viduklės vardas istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1253 m. Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčia ir parapija, įkurtos Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto, yra vienos iš seniausių Žemaitijoje ir šia garbe dalinasi tik su keletu pačių pirmųjų krikščionybės židinių šiame krašte. Permainingas istorijos ratas lėmė, kad XV – XVI a. architektūros ir dailės kūrinių Viduklėje nebeliko, tačiau čia esančios XVII – XX a. meno vertybės ir šiandien žavi, auklėja, guodžia, teikia vilties ir, sugėbantiems jas prakalbinti, prabyla apie praeitį. Knyga skiriama Viduklės 750 – ties metų jubiliejui ir visiems tiems, kurie pastatė, papuošė Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčią bei išsaugojo jos sakralinio meno vertybes.

TURINYS

PRATARMĖ / 6

SANTRUMPOS / 8

Hab. dr. Algė Jankevičienė

I. VIDUKLĖS ŠV. KRYŽIAUS BAŽNYČIOS IR VARPINĖS ARCHITEKTŪRA. / 9

Doc. dr. Aleksandra Aleksandravičiūtė

II. ALTORIAI IR KITI VIDAUS ĮRENGINIAI. / 23

Dalia Vasiliūnienė

III. VITRAŽAI. / 38

Regimanta Stankevičienė

IV. VIDUKLĖS BAŽNYČIOS TAPYBA. / 43

Regimanta Stankevičienė, Dalia Vasiliūnienė

V. PROFESIONALIOJI SKULPTŪRA. / 75

Dr. Gražina Marija Martinaitienė

VI. LITURGINIAI RŪBAI, INDAI IR KITI REIKMENYS. / 88

Teresė Jurkuvienė

VII. LIAUDIES DAILĖ VIDUKLĖS BAŽNYČIOJE. / 108

Regimanta Stankevičienė

VIII. „JĖZUS NAZARIETIS“ VIDUKLĖJE. / 123

Dr. Gražina Marija Martinaitienė

IX. VARPAI. / 133

SUMMARY / 141

SPALVOTOS ILIUSTRACIJOS / 145

ASMENŲ RODYKLĖ / 154

NUOTRAUKŲ AUTORIAI / 159

„JĖZUS NAZARIETIS“ VIDUKLĖJE

Viduklės šventoriaus koplyčioje įkomponuota viena, o nedidelėje klebonijos salėje–priimamajame pastatyta antra to paties pavadinimo skulptūra „Jėzus Nazarietis“. Abi atstovauja liaudies kūrybai, bet yra padarytos ne vieno meistro ir skirtingu metu. Vienos skulptūros, kuri toliau bus vadinama I-ąja arba koplyčios statula, sukūrimo aplinkybės bei apytikris laikas žinomi; kitos, toliau įvardijamos II-ąja arba klebonijos statula, kilmė liko neišaiškinta.

Jėzų Nazarietį vaizduojančios skulptūros ir paveikslai Lietuvos bažnyčiose, taip pat valstiečių statytuose kryžiuose bei koplytėlėse išplito jau XVIII a. Juos inspiravo Vilniaus Antakalnio trinitorių bažnyčios didžiojo altoriaus statulos „Jėzus Nazarietis (Antakalnio Jėzus)“ kultas ir pavyzdys. „Antakalnio Jėzus“ (dabar yra Vilniaus Antakalnio Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje) buvo pirmasis bei pats garsiausias šio siužeto LDK kūriny, kurio įtaka pasiekė tolimiausias Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos parapijas¹. Viduklės bažnyčioje Jėzaus Nazariečio (Antakalnio Jėzaus) kultą atspindinčių kūrinių nebuvo iki pat XIX a. vidurio, bent jau jų nemini išlikę gausūs XIX a. I pusės inventoriai ir vizitacijų aktai. Tiesa, ir vėlesnieji, XIX a. pabaigos–XX a. 4 - to dešimtmečio, dokumentai nenurodo jau tikrai buvusios I-osios „Nazariečio“ statulos, nes išvardija tik pačioje bažnyčioje buvusius kūrinius.

Skulptūros „Jėzus Nazarietis“ (I) (Adomas Beinorius ?; iki 1880 m.; medis, metalo skarda, virvė; h su pjedestalu 163 cm) atsiradimo aplinkybes išaiškino kunigas Pranas Tuminas. Šią statulą kartu su nediduke šventoriaus koplyčia paaukojo ilgametis Viduklės klebonas Anupras Kalenda, gimęs 1803 ar 1804 m., Viduklėje klebonavęs nuo 1834 m. ir čia miręs 1891 m. Vaikas būdamas, tad dar XIX a. antrajame dešimtmetyje, A. Kalenda mėgęs melstis panašioje Jėzaus Nazariečio koplyčioje, buvusioje netoli jo gimtinės, Adakave ar kažkur netoli jo². Taigi „Jėzus Nazarietis“ Viduklėje atsirado kaip kito to paties siužeto kūrinio pakartojimas ir dėl klebono A. Kalendos meilės tokiam Viešpaties atvaizdui.

67, 68

Įdomu ir reikšminga, kad Viduklės Jėzaus Nazariečio koplyčia su jos viduje pastatyta statula buvo įkomponuota į šventoriaus Kryžiaus kelio stočių ansamblį³. Keturiolika kanoninių stočių supo visą bažnyčią. Tai nebuvo pastatai ar pastatėliai, o tik ant 1 metro aukščio mūro stulpų iškeltos negilios, priekyje atviros (įstiklintos?), o viršuje arka baigtos medinės dėžės - koplytėlės⁴. Maždaug 10–ties kvadratinų metrų ploto Jėzaus Nazariečio koplyčia buvo suręsta už bažnyčios apsidės, pastato išilginėje ašyje. Ji išsiskyrė ir tūriu, ir centrine vieta, tad buvo tarsi papildoma, penkioliktoji stotis.

Viduklės šventoriaus Kryžiaus kelio stotys įrengtos apie 1880 m. Jų stulpus mūrijo vietos meistras Klikūnas, o medinės dalis padarė tuometinis zakristijonas Adomas Beinorius, kuris pastatė ir Nazariečio koplytėlę. Išliko žinių, kad A. Beinorius buvo nagingas meistras ir „menininkas“, remontavęs bažnyčią, jai padaręs įvairių reikmenų, pavyzdžiui, katafalko žvakides, įtaisų ir dar kitokių dalykų (žr. šio leidinio skyrius „Altoriai ir kiti vidaus įrenginiai“, „Viduklės bažnyčios tapyba“ ir „Liaudies dailė Viduklės bažnyčioje“)⁵. Ar šventoriaus koplyčia pastatyta kartu su Kryžiaus kelio stotimis, nežinoma. Pastato vieta ansamblyje rodo, kad jis ne vėlesnis už kitus statinėjus, bet ankstesnis gali būti. Pridurtina, kad koplyčios meistras A. Beinorius, Viduklės zakristijonu išdirbęs virš 30 - ties metų, juo tapo 1851 metais⁶, o aukotojas A. Kalenda, kaip jau minėta, čia dirbo nuo dar anksčiau. Todėl pažymint, kad Viduklės šventoriaus koplyčia pastatyta ir jos skulptūra „Jėzus Nazaretis“ sukurta iki 1880 m., neužmirština, kad tai galėjo įvykti beveik bet kuriais XIX a. III ketvirčio metais.

Šventoriaus koplyčioje „Jėzus Nazaretis“ (I) stovėjo ne visą laiką. Jis iš čia tikriausiai iškeltas dar prieš 1922 m., nes tuometiniame inventoriuje parašyta, kad, be 14 „stacijų“, šventoriuje dar „yra mažutė medinė koplytėlė b a l d a k i m u i i r a l t o r è l i a m s s u d è t i“ (išretinta - R. St.)⁷. 1934 m. koplyčiai išlieti nauji pamatai, nes jos remonto išlaidų apyskaitoje nurodytas nemažas cemento kiekis, be to, tuo pat metu buvo nugriautos apnykusios Kryžiaus kelio stotys⁸. Procesijų reikmenų sandėliu pastatas išbuvo iki 1980 ar 1981 m. Viduklėje klebonavęs kunigas Alfonsas Svarinskas apie 1981 m. remontavo bažnyčią. Iš Igliaukos pakviesti meistras klebono paliepimu nugriovė seną ir sunykusią šventoriaus koplyčią ir ant jos senųjų pamatų pastatė naują, visai tokią pačią. Ją uždengė senojo statinėlio skarda. Visa buvo padaryta be sunkiai gaunamo tuometinės valdžios leidimo, tad labai skubiai, per kelias dienas⁹. Ši koplyčia yra labai paprastų formų statinys. Jos planas stačiakampis (3, 5 x 3, 3 m), sienos (h 2, 65 m) apmuštos statmenomis lentelėmis, stogas dvišlaitis (h 1, 5 m), jo galuose iškelti nevienodo dydžio neseni

metaliniai kryžiai; esantis virš fasado - didesnis ir ažūrinis. Fasade yra smulkių lentelių apkalo raštu dekoruotos didelės, tikriausiai iš senosios koplyčios perkeltos vienvėrės durys ir langas pakraigėje. Dar po vieną langą yra šoninėse sienose.

Skulptūra „Jėzus Nazarietis“ ilgą laiką, iki pat koplyčios perstatymo, išbuvo bažnyčios prieangyje. Stovėjo prie jo šoninės, pagalbinę patalpą atitveriančios sienos, į kairę nuo didžiųjų durų ir priešais šoninį įėjimą. Statula buvo išryškinta altorių „Nazariečiams“ gana įprastu, karališką šlovę pabrėžiančiu elementu - baldakimu¹⁰. Figūra buvo užkelta ant į erdvę išsišaukiančios konsolės, kuri tvirtinta žemai, netoli grindų. Nuo konsolės palei sieną kilo statulą iš šonų įrėminantys ir baldakimo stogelį remiantys liauni nestiliniai piliastrai. Visa vainikavo kryželis. Įrenginys puoštas „perliukais“, tekintais bumbulais, nusklembtomis briaunomis, o šonuose ažūru. Baldakimo formos būdingos XX a. liaudies stalių darbams, o susmulkinti liauni jo elementai nedera su daug sodresnės plastikos statula. Prie pat figūros esantys ir jos erdvę pernelyg ribojantys piliastrai šalia skulptūros atrodo lyg virbeliai. Į savo pirminę vietą - koplyčią „Jėzus Nazarietis“ kartu su konsole ir baldakimu perkeltas apie 1981 m. Dar vėliau, XX a. paskutinio dešimtmečio viduryje, pertvarkytas koplyčios vidus: įdėtos grindys ir lubos, sienų apačia apkalta lentelėmis, visa tai nulakuota¹¹. Pažemėjus patalpai baldakimas nebetilpo, tad nuimtas jo viršūnės kryželis, o buvusi konsolė su nupjauta apačia padėta ant grindų. Baldakimas su statula priglaustas prie galinės koplyčios sienos, abipus jo dar padarytos dvi pakylės, ant kurių pastatyta po grakščią, stilizuotą ir išdailintą angelo statulą, anksčiau skirtą tarpukaryje pastatytam, dabar nebesančiam presbiterijos šoniniam altoriui¹². Visi „Nazarietį“ supantys elementai su juo dera turiniu, bet ne formomis. Jie praturtina koplyčios vidaus vaizdą, tačiau interjeras stokoja atskirų elementų darnos, spalvų ir tekstūrų harmonijos.

Pati statula „Jėzus Nazarietis“ kaip vertingas liaudies skulptūros kūrinys buvo įtraukta į Kultūros paminklų sąrašą¹³ ir paminėta rašiusiųjų apie Viduklės bažnyčią¹⁴. Ją yra trumpai apibūdinusi ir šio straipsnio autorė, kiek klaidingai spėdama, kad anksčiau tai buvo altorinė statula¹⁵. Vis tik kūrinys dar niekur nebuvo plačiau aptartas, o to jis tikrai vertas.

Skulptūra „Jėzus Nazarietis“(I) įsidėmėtina ir dėl savo meninio išraiškingumo ir kaip bažnytinės kultūros reprezentantė. Reikia pasakyti, kad jau koplyčios su Nazariečio statula buvimas Kryžiaus kelio stočių ansamblyje yra unikalus dalykas; kito tokio atvejo Lietuvoje nežinoma. Tačiau atsižvelgus į Jėzaus Nazariečio atvaizdo kulto ypatybes, tokio pobūdžio ansamblis atrodys visai dėsningas. „Jėzus Nazarietis“ buvo trinitorių (Švč. Trejybės vienuolijos), belaisvių išpirkėjų, labiau-

67. Skulptūra „Jėzus Nazarietis“ (1). 2000 m. nuotrauka.

siai garbinamas Viešpaties atvaizdas. Ant jo krūtinės dėdamas ordino ženklas (Švč. Trejybę simbolizuojantis trijų spalvų škaplierius su kryžiumi) atspindėjo ne vien pirmosios tokios statulos–Madrido „Jėzaus Nazariečio, Išpirktojo“ istoriją. Jis dar pabrėžė, kad Jėzus yra Švč. Trejybės asmuo, per kurį, jam priėmus žmogaus prigimtį, žemėje veikė visa Švč. Trejybė. Ši detalė bei įvairūs Jėzaus Nazariečio kulto trinitorių vienuolijoje, taip pat Lietuvos bažnyčiose niuansai lėmė, kad šis Kristaus atvaizdas buvo suvokiamas ir kaip konkretų Kančios epizodą atskleidžiantis, ir kaip daugiaprasmiškas Atpirkėjo, Visagalis Viešpaties, Gelbėtojo ir Teisėjo įvaizdis. Todėl „Jėzus Nazarietis“ atspindėjo daugelį Kryžiaus kelio apmąstymuose primenamų Kristaus įvaizdžių, titulų ir savybių. Tuo jis praplėtė bei apibendrino stotyse iliustruotas Viešpaties kančios scenas. Be to, savo tiesioginiu, pirmiausia regimu turiniu jis siejosi su ciklu, asocijavosi su Iosios stoties įvykiais. „Jėzus Nazarietis“ - tai tiesiai stovinčio, ilgu, paprastai raudonu drabužiu apvilko, erščėkiais karūnuoto, surišto, nukankinto Viešpaties atvaizdas. Jis gretintinas su scena Poncijaus Piloto rūmuose, kai šis Romos prokuratorius pastatė Jėzų prieš minią ir tarė „Štai žmogus“ (Jn 19, 5). Trinitorių škaplieriumi „Nazarietis“ skiriasi nuo klasikinės „*Ecce Homo*“ (Štai žmogus) ikonografijos, tad jam neteikiamas šis pavadinimas. Tačiau su pastaruoju Kristaus Kančios momentu jo ryšys aiškiai įžiūrimas, todėl „Jėzus Nazarietis“ tarsi įsilieja į Kryžiaus kelio ciklą. Dar primintina, kad „Nazariečio (Antakalnio Jėzaus)“ atvaizdai Lietuvoje labiausiai buvo pagerbiami ir Kryžiaus keliai iškilmingiausiai apvaikštomi tuo pačiu–Gavėnios metu.

- 67 Kopyčios „Jėzui Nazariečiui“ būdinga tradicinė ikonografija. Statula išdrožta iš medžio, bet dar turi ir iš kitų medžiagų padarytų elementų; tai labai būdinga šio pavadinimo altorinėms statuloms, bet pasitaiko ir liaudies meistrų sukurtuose „Nazariečiuose“. Visų jų pavyzdys–stebuklingoji 1700 m. statula „Antakalnio Jėzus“–tokių elementų, paveldėtų iš madridiškojo pirmavaizdžio, turi itin daug. Viduklės „Jėzaus Nazariečio“ vainikas nebe pirminis¹⁶, bet tikriausiai panašus į autentiškąjį, nupintas iš natūralios spygliuoto augalo šakos. Dabartinė virvė irgi naujesnė,

permesta per pečius. Jei anksčiau ji apsuoko rankų riešus ir apačioje sudarė įprastas aštuoneto formos kilpas, tai dabar kabo atsipalaidavusi, su vienu atitrūkusiu galu. Tik škaplierius liko autentiškas. Tai skardos kvadratas su reljefiniu kryželiu ir ranteliais, lyg spinduliais, iškalstytu pakraščiu.

Figūros plastika turi ir visai liaudies skulptūrai, ir tik Jėzaus Nazariečio siužetui būdingų ypatybių. Kai kuo ji savita, atspindinti individualų meistro braižą. Pastebėtina ir įdomi profesionaliosios dailės poveikio bei primityviosios plastikos bruožų jungtis.

Su tradicinės liaudiškosios plastikos kūriniiais „Nazaretis“ visų pirma sietinas dėl apibendrinto, vientiso medžio bloko apriboto tūrio ir transformuotų proporcijų. Statulos nugara tiesiai nuskelta, figūra traktuota reljefiškai, tik galva

68. Skulptūros „Jėzus Nazaretis“
(I) fragmentas. 1966 m. nuotrauka.

tūriška. Nurodytina, kad jos masės tinkamai atsvertos iškilesne, žemyn vis gilėjančiomis klostėmis suskaidyta drabužio apačia ir išsikišančiomis basomis pėdomis. Drabužio raukšlių tinklas tankus, pėdos ir plaštakos išdrožtos detalai: meistro suvokta, jog smulkiosios liaudies skulptūros formų rupumas nedera didelei, galima sakyti, altorinės paskirties statulai. Todėl bandyta sekti profesionalų sukurtomis skulptūromis. „Nazariečio“ figūroje tai įgyvendinta ribotai. Šiuo požiūriu išsiskiria galva. Kaip dažnai būna liaudiškose statulose, ji smarkiai padidinta, rūpestingiau išdrožta, todėl labiausiai atkreipia dėmesį. Tuo tarpu ilgi, vešlūs, banguoti, ant pečių spiralėmis susiviję plaukai ir taip pat dailiai garbanomis suskaidyta barzda yra perimti iš altorinių Jėzaus Nazariečio statulų ar tapytų bei grafikos technikomis atliktų „Antakalnio Jėzaus“ atvaizdų. Panašų poveikį atspindi ir ypač atidžiai, kruopščiai nugalindant paviršius išdrožtas veidas, kurio bruožai saviti, ryškūs ir įsimenantys. Jėzaus veidas labai pailgas, aptakių linijų. Migdolo formos akys labai didelės, išplėstos. Jas dar paryškina kiti veido bruožai: neaukšta kakta, platūs antakių lankai, žema skruostikaulių linija, iškilis, ilga, siaura nosis. Iš kitų liaudiškų šio siužeto skulptūrų Viduklės „Nazariečio“ veidas išsiskiria jaunumu, idealizuotu semitišku tipažu ir naiviai, bet savaip subtiliai perteiktu Išganytojo taurumu. Nuostabos sukaustyta išraišką pagyvina neįdomi bruožų asimetrija.

Pasiaurinti pečiai ir pakeistos proporcijos nemažą, beveik natūralaus žmogaus aukščio figūrą daro trapią, o dėl tiesios stovėsenos, žemyn slystančių silueto linijų ir veido išraiškos Jėzus atrodo liūdnas, bet ramus, sustingęs, bet orus. Ne veltui vietiniai žmonės ir dvasininkai šią statulą vadina „Nazariečiu Karaliumi“ („Nazarianskuoju Karaliumi“)¹⁷. Jos iškilnumą, pabrėžtą valdoviškos garbės ženklų - baldakimu, kuria išpūdinga pačios skulptūros išraiška, ypač tiesiog vaikišku tyrumu nuginkluojantis, bet ir visa reginčiu žvilgsniu sukrečiantis veidas. Statula, nepaisant jos primityvumo bei atskirų dalių traktavimo netolygumo, harmoninga, nes visa joje skirta svarbiausių dalykų išryškinimui ir savaip nuoseklu.

Skulptūros polichromija kartotinė, bet tikriausiai nenukrypusi nuo autentiškos, nes tradicinė. Jėzaus drabužis raudonas, veidas rusvas, parausvintais skruostais, plaukai rudi, virvė ir škaplierius dažyti bronzos pudra. Statula restauruotina, ją apnikę medžio kenkėjai, tvarkytini atributai.

Gali būti, kad skulptūros „Jėzus Nazaretis“ autorius sukūrė dabar tik iš nuotraukų spaudoje žinomą irgi kažkada Viduklėje buvusį altorėlį su reljefiniu Jėzaus Nazariečio atvaizdu¹⁸. Sunku pasakyti, ar tai buvo Viduklės bažnyčios procesijų altorėlis, nes archyviniai šaltiniai apie šios rūšies dirbinius išsamių duomenų nepateikia, nuo 1850 m. iki 1919 m. vienodai temini keturis, o 1922 m. - tris altorėlius¹⁹. Altorėlio Jėzaus atvaizdas dydžiu, plokštesniu perteikimu, grubėlesne drožyba ir viena kita detale skiriasi nuo koplyčios statulos, tačiau abiejų proporcijos, siluetas, rankų padėtis, veido tipažas, ritminė struktūra yra tokie patys. Kažin ar kitas meistras taip nuosekliai būtų nukopijavęs koplyčios skulptūrą. Labiau tikėtina, kad tūrinės figūros ir reljefo skirtumus nulėmė nevienoda technika, kitoks dydis, ne ta pati paskirtis. Be to, altorėlio atvaizdas derintas su dekoratyviu karpyto silueto apvadu, ornamentuotu žvaigždėmis, rozetėmis, gėlių šakomis, širdimis, „dantukais“ ir „perliukais“. Abipus Jėzaus išdrožti du klūpantys adoruojantys angeliukai, o dirbinio viršų užbaigia baldakimas, kuris supa glorijoje įkomponuotą Apvaizdos akį ir vainikuoja Išganytojo atvaizdą, taip pabrėždamas jo, kaip Dangaus ir žemės Karaliaus, įvaizdį. Pastebėtina, kad altorėlio puošybos motyvai panašūs į Viduklės bažnyčios senesniųjų medžio dirbinių, pavyzdžiui, katafalko kryžiaus (I) dekorą (žr. šio leidinio skyrių „Liaudies dailė Viduklės bažnyčioje“). Tai liudytų, kad ir koplyčios statulą, ir altorėlį su Nazariečio reljefu, ir kai kuriuos kitus bažnyčios medžio dirbinius darė tas pats vietinis meistras. Labai tikėtina, kad tai buvo minėtasis zakristijonas Adomas Beinorius. Žinoma, tai tik prielaida. Jei apie jo dailidės ir staliaus darbus žinoma daugiau, tai tiesioginių žinių, kad darė ir skulptūras, dar trūksta.

Viduklės klebonijos **skulptūra „Jėzus Nazarietis“ (II)** (XIX a.pab.–XX a. pr.; medis; h 100 cm) sukurta nenustatyto meistro. Statulos plastika liudija, kad tai buvo vienas iš gerai savo amatą įvaldžiusių ir patyrusių drožėjų, kurių darbų lygis tenkino ne tik XIX a. pab.–XX a. pr. kaimo ūkininkų, bet ir bažnyčių administratorių estetinius reikalavimus. Beveik visi tokie Lietuvos, ypač Žemaitijos, skulptoriai, iš esmės jau amatininkai, buvo išaugę iš paprastų kaimo meistrų, retas buvo bent truputį ragavęs specialių dailės ar amato mokslų. Patyrimo jie sėmėsi iš labiau įgudusių drožėjų, mokėsi stebėdami bažnyčiose buvusius senuosius kūrinius ar savo meto dailės dirbtuvių produkcijos pavyzdžius. Panašu, kad ir aptariamoms skulptūros autorius taip pat buvo baigęs tik tokias „akademijas“.

„Jėzaus Nazariečio“ (II) ikonografija irgi įprasta, tokia pati, kaip ir I - osios skulptūros, tik pastaroji turi elementų ir iš kitokių medžiagų, o klebonijos statulos visos detalės drožtos iš medžio. Figūros stovėseną natūrali, proporcijos beveik visai taisyklingos, tik rankos truputį per trumpos. Silueto linijos plastiškos, apimties tūriškos, drabužio klostės niuansuotos ir neblogai atspindi nuo kūno formų, pozos priklausantį audeklo kritimą bei jo medžiagines savybes. Veidas kiek pailgas,

su tiesiai žvelgiančiomis nedidelėmis akimis, stamboka nosimi ir truputį paryškintais skruostikauliais. Jo išraiška susirūpinusi, bet ryškesne emocine tonacija nepasižymi. Tipažas nėra nei labiau idealizuotas, nei ypatingai charakteringas. Įdomesnis dalykas, kad jis vietinis, netgi, galima sakyti, žemaitiškas.

Už pečių nuleisti, stambiomis garbanomis suvyti plaukai panašūs į barokinių XVIII a. statulų plaukus. Be to, taip, tik paprastai schemiškiau, juos drožė daug XIX–XX a. I pusės Žemaitijos, o ir kitų Lietuvos regionų liaudies skulptorių. Tarsi iš senųjų Žemaitijos bažnyčių Jėzaus atvaizdų perkelti yra ir siauri, nusvirę ūsai bei žemai apskusta, iš kelių tvarkingų sluoksnių sudaryta ilgoka barzda. Virvė kruopš-

69. Skulptūra „Jėzus Nazarietis“ (II).
2000 m. nuotrauka.

70. Skulptūra „Jėzus surištomis rankomis“.
Vadžgirio Šv. Juozapo bažnyčia. 1965 m. nuotrauka.

čiai išdrožta, jos mazgų ir kilpų sistema gana specifinė, nepasikartojanti kituose Lietuvos „Nazariečiuose“. Škaplierius neįprastai didelis, su ryškiu kryžiumi. Plaukų skaidymas, virvės „ornamentas“ ir škaplierius ne tik pabrėžia kompozicijos simetriją, bet ir teikia statulai dekoratyvumo. Skulptūra gruntuota gipsu ir kruopščiai polichromuota. Veidas gelsvai rusvas, plaukai šviesiai rudi, virvė rusvai žalsva, drabužis skaisčiai raudonas. Škaplieriaus spalvos nekanoninės: rudame fone juodu kontūru pabrėžtas geltonos ir raudonos spalvos Maltos kryžiaus formos ženklas.

Skulptūra įdomi tuo, kad joje išvelgiamos dvejopos rūšies profesionaliosios plastikos įtakos, kurių junginys sudaro meistro braižo savitumą. Barokinės medinės skulptūros poveikis minėtas aukščiau. Dar pastebėtina, kad rūbas, taip pat plaštakos, pėdos ir iš dalies veidas kurti sekant XIX a. pab.–XX a. pr. dailės dirbtuvių produkcijos pavyzdžiais ir imituoja lietas statulas. Pastarosioms formų perteikimo tikslumu ir niuansuote vidukliškis klebonijos „Jėzus Nazaretis“ neprilygsta, užtat jas pranoksta savitesne linijine ritmika ir akcentų paskirstymo pajauta.

70 Kada ir iš kur ši statula pateko į Viduklę, neišaiškinta. Kad ji nebuvo atvežta iš kur nors toliau, liudija kita to paties meistro išdrožta ir pagal siužetą labai artima Jėzaus statula, esanti netolimoje Vadžgirio bažnyčioje, kuri iki XIX a. vid. netgi buvo Viduklės filija. Vadžgirio skulptūra taip pat yra 100 cm aukščio. Tai irgi stovinčio, ilgu raudonu drabužiu apvilko Išganytojo atvaizdas. Nors jis Kultūros paminklų sąrašė pavadintas „Nazaretiečiu“²⁰, bet ir nuo „Jėzaus Nazariečio“, ir net nuo tipinio „*Ecce Homo*“ skiriasi. Šis Viešpaties atvaizdas vadintinas „Jėzumi surištomis rankomis“. Galva nekarūnuota erškėčiais, ant krūtinės nėra škaplieriaus, rankose nėra ir švendro, tik rankų riešai suveržti neilga virve, o liemuo sujuostas grandine. Taip Jėzus gali būti pavaizduotas Kančios epizoduose nuo suėmimo iki plakimo bei karūnavimo erškėčiais. Virvės ir grandinės motyvus paaiškina daugelis senųjų Kristaus Kančią atpasakojančių maldingų tekstų, kuriuose galima rasti kad ir tokius

žodžius: „Jezau Saldziausis, łancugu surisztas kaypo Awinelis nekaltas, ant afieros westas“²¹ arba „(...) kaypo buwa darži lenciugays yr wirwiemis (...) surysztas“²². Vadžgirio „Jėzaus surištomis rankomis“ palenkta galva, primerktos akys, nuolaidūs pečiai ir žemyn srūvančios klostės raiškiai perteikia liūdesio nuotaiką, kuri emocingesnė ir įtaigesnė nei Viduklės klebonijos „Nazariečio“. Apskritai vadžgiriškės statulos lengvai asimetriška kompozicija, dvasingesnis veidas ir labiau įsimintinas siluetas leidžia ją laikyti meistro kūrybines galimybes geriau reprezentuojančiu kūrinium. Vertingi abu aptariamai Jėzaus atvaizdai, kurie panašūs labai daug kuo: proporcijomis, tūrių perteikimu, klosčių plastika, rankų, veido detalėmis, tipažu, gana savitomis - pusilgėmis platėjančiomis - drabužio rankovėmis.

Viduklės „Jėzus Nazarietis (II), o ir Vadžgirio „Jėzus surištomis rankomis“ atspindi Lietuvos provincijos XIX a. pab.–XX a. pr. bažnytinės skulptūros ypatybes ir reprezentuoja nežinomo Viduklės krašte dirbusio meistro kūrybą, kuriai būdingas ir liaudies dailės tradicijų laikymasis, ir lygiavimasis į profesionaliojo meno pavyzdžius. Šio meistro asmenybę nustatyti galėtų padėti nuodugnesni jo kūrybos tyrimai. Jau dabar jam su abejonėmis arba be jų galima priskirti bent devynetą skulptūrų. Yra pastebėta, kad jis galėjo išdrožti du Vadžgirio bažnyčios „Nukryžiuotuosius“. Dėl veido tipo, plaukų ir draperijų traktavimo, bendros stilistikos manytina, kad šis skulptorius sukūrė ir du Viduklės „Nukryžiuotuosius“, esančius ant katafalko (II) ir klebonijos kryžių (žr. skyrių „Liaudies dailė Viduklės bažnyčioje“). Atsargiai (remiamasi tik kūrinių nuotraukomis) jam dar galima priskirti Eržvilko bažnyčioje esančias „Šv. Roko“ ir dviejų šventųjų skulptūrėles²³. Tai leistų tikėtis, kad aplinkinėse bažnyčiose išliko ir daugiau šio drožėjo darbų, o žmonių atmintyje - žinių apie jų autorių²⁴.

Abi Viduklės skulptūros „Jėzus Nazarietis“ vertingos, o I - oji iš jų yra ypač unikali. Tai raiškūs dar netyrinėtų drožėjų kūrybos pavyzdžiai, atskleidžiantys naujų dalykų ne tik apie šio siužeto plėtotę, bet ir apie liaudies plastikos raidą XIX a. II pusėje–XX a. pr., bažnyčioms skirtų kūrinių specifiką.

- 1 Plačiau apie tai šio straipsnio autorė yra rašiusi: Stankevičienė R. „Antakalnio Jėzaus“ skulptūra ir jos povokis religinei Lietuvos dailiui // Menotyra. 1994. Nr. 2. P. 14 - 27; Kai kurie Lietuvos XVII–XIX a. religinės dailės sąlyčio su Europos krikščioniškąja kultūra aspektai // Europos dailė: lietuviškieji variantai. Vilnius, 1994. P. 136 - 172; Antakalnio Jėzus // Katalikų pasaulis. 1995. Nr. 4. P. 21 - 24; „Antakalnio Jėzus“. XVIII a. I pusės kopijos ir kiti atvaizdai // Menotyra. 1998. Nr. 2. P. 30 - 39; Jėzaus Nazariečio siužetas Lietuvos dailėje // Naujasis Židiny-Aidai. 1999. Nr. 9 - 10. P. 475 - 485.
- 2 VBA. Tuminas Pr. P. 159, 220 - 221, 239 - 247.
- 3 Ten pat. P. 159, 447.

- 4 Ten pat. P. 150, 159; Petro Kačiušio, Viduklės zakristijono (nuo 1963 m.), pasakojimas. 2000 03 02. Užrašė R. Stankevičienė// R. Stankevičienės archyvas.
- 5 VBA. Tuminas Pr. P. 159, 303.
- 6 LVIA. F. 669. Ap.2. B. 356. L. 455.
- 7 VBA. Žemaičių vyskupijos <...> Viduklės bažnyčios inventorių [1922 sausio 17] <...> (Lapai nenumeruoti).
- 8 VBA. *Acta Ecclesiae Viduclensis*. (Lapai nenumeruoti). Viduklės parapijos bažnytinės kasos 1934 metų pajamų ir išlaidų apyskaita; Tuminas Pr. P. 159, 147. Pr. Tuminas rašė, kad „stacijų“ kopyltėles 1924 m. nugriovė kun. V. Strazdas, bet tai turėjo atsitikti 10 metų vėliau, nes šis klebonas Viduklėje dirbo 1932–1934 m. ir jis apie 1934 m. tikrai iš pagrindų tvarkė bažnyčios aplinką.
- 9 Petro Kačiušio, Viduklės zakristijono (nuo 1963 m.), pasakojimas. 2000 03 02.
- 10 KPC DPIA. Aplankas „Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčia“. Skulptūra „Nazaretietis“. J. Lebežinsko nuotrauka. 1971.
- 11 Žr. nuorodą nr. 9.
- 12 Viena angelo skulptūra matoma prie presbiterijos šoninės sienos stovėjusiam altoriuje; KPC DPIA. Aplankas „Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčia“. Viduklės presbiterijos nuotrauka. XX a. septintojo dešimtmečio antroji pusė (?).
- 13 Lietuvos TSR kultūros ... P. 731.
Skulptūra buvo trumpai aprašyta ir nufotografuota tuometinės Kultūros ministerijos Kultūros paminklų mokslinės - metodinės tarybos dailės grupės ekspedicijų metu: KPC. DPIA. Kartoteka. DV 2349. Skulptūra „Nazaretietis“; LKM MMT dailės grupės ekspedicijos dienynas. 1971. L. 4.; Aplankas „Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčia“. Skulptūra „Nazaretietis“. M. Sakalausko nuotrauka. 1966; Tas pats. J. Lebežinsko nuotrauka. 1971.
- 14 Kviklys B. Lietuvos ... 1983. P. 453; Pocius A. P. 49.
- 15 Stankevičienė R. „Antakalnio Jėzaus“ ...P. 21.
- 16 XX a. 7 - 8-ajame dešimtmeciuose statula vainiko neturėjo, tik matėsi jo palikti pėdsakai. Tai rodo 1966 ir 1971 m. nuotraukos: žr. nuorodą nr. 12.
- 17 Žr. nuorodą nr. 9.
- 18 Šį dirbinį, įvardytą altorėliu iš Viduklės, yra nufotografavęs Balys Buračas: Kryždirbystė Lietuvoje. Vilnius, 1999. P. 318. 1916 m. publikuota Kauno miesto muziejaus ekspozicijos nuotrauka rodo, kad altorėlis jau tuomet buvo šio muziejaus rinkiniuose: Bergsträsser Gefr. Das Kownaer Muscum// Bilder beiblatt der Kownoer Zeitung. 1916, 27 Februar. Nr. 58. II.
- 19 LVIA. F. 662. Ap. 2. B. 309. L. 4v; B. 310. L. 4; B. 322. L. 174v; B. 356. L. 455; VBA. *Инвентарная опись <...> 1891 года*. (Lapai nenumeruoti). Viduklės bažnyčios inventorių. 1891; *Инвентарная опись <...> в 1900 году*. (Lapai nenumeruoti). Viduklės bažnyčios inventorių. 1900; Inventorių Viduklės bažnyčios <...> 1919 m. (Lapai nenumeruoti); Žemaičių vyskupijos <...> Viduklės bažnyčios inventorių [1922 sausio 17] <...> (Lapai nenumeruoti).
- 20 Lietuvos TSR kultūros ... P. 629.
Skulptūros apibūdinimus ir nuotraukas žr.: KPC. DPIA. Kartoteka. DV 1047. Skulptūra „Nazaretietis“; LKM MMT dailės grupės ekspedicijos dienynas. 1965. L. 45 - 46; Tas pats. 1981–1982–1983. L. 34; Aplankas „Vadžgirio Šv. Juozapo bažnyčia“. Skulptūra „Nazaretietis“. M. Sakalausko nuotrauka. 1965.; Tas pats. S. Steponaičio nuotrauka. 1982.
- 21 Altorius duchaunas arba afierawone kwepencio altoriaus <...>. Vilnius, 1793. P. 448.
- 22 Kalwaria arba kielej Kriziaus <...> pri bazniczies KK. Bernardinu Tituwicnu uzwert. Vilnius, 1781. P. 28
- 23 KPC DPIA. LKM MMT dailės grupės ekspedicijos dienynas. 1965. L. 46; Kartoteka. DV 1009. Skulptūra „Šv. Rokas“; DV 1011. Dvicjū nežinomų šventųjų skulptūros (Visų trijų skulptūrų nuotraukos: J. Grambos 1966).
- 24 Stilistika rodo, kad juo galėjo būti kuris nors iš brolių Kvietkų iš Nemaščių: S. Urbonienė. P. 991, 995.